

מערכה רצו. קרבן פסח בבמת יחיד (קיד,ב)

מהגמ' בפסחים (צא,א) נראה שדברי ר"ש מוסכמים. ר' יהודה, בברייתא אחרת שם, דרש מ"לא תוכל לזבוח את הפסח באחד" שאין לזבוח את הפסח על אדם יחיד, ור' יוסי חולק על דין זה. הגמ' מבארת שר' יוסי דרש את "באחד" כר"ש בברייתא כאן, ומוסיפה: "ור' יהודה האי מנא ליה? – תרתי שמעת מינה". מכאן משתמע שהגמ' שם אוזנת כפירוש הגמ' במסקנתה כאן, שהרי לדברי רבה ברור שדברי ר"ש שנויים במחלוקת במשנתנו, ומה מקום לשאלה "ור' יהודה האי מנא ליה"? גם התשובה "תרתי שמע מינה" משתמעת כן, שהרי יש קשר ענייני בין שתי ההלכות: קרבן הפסח חייב להיות מוקרב בציבור, ולכן אי אפשר להקריבו לא בבמת יחיד ואף לא בירושלים לצורך אדם יחיד. לעומת זאת לפירוש רבה אין זה דין ייחודי לפסח, אלא הפסח מהווה דוגמא לכל קרבן שראוי לבוא לאחר זמן.

פסח גלגל. מיד עם כניסת בני ישראל לארץ, בעשירי בניסן, נימולו ועשו את קרבן הפסח בזמנו. למרות שבאותה שעה נהג היתר במות, נעשה הפסח במקום מרכזי בבמת הציבור (ראה את מזבח הנחושת וקלעי החצר), ואסור להביא את קרבן הפסח בבמת יחיד.

למרות זאת, רש"י שם מפרש את הברייתא דווקא בדרכו של רבה, וכן משתמע בתוספות הרשב"א שם⁵. המאירי שם, לעומת זאת, כותב את דין הפסח בשעת היתר במות (ראה

גם בזמן שבו היו הבמות מותרות, וכל אחד רשאי היה להקריב בכל מקום, לא כל קרבן קרב בבמה. במשנה במגילה (פ"א מ"י) נאמר שאין בין במה גדולה לקטנה אלא פסחים, כלומר שקרבן פסח אינו קרב בבמה קטנה, ורק קרבנות נדבה קרבים בה, וכן נאמר בברייתא להלן (קין,א). הסוגיה כאן עוסקת במקורו של דין זה, ובחומר איסורו ועונשו של המקריב קרבן פסח בבמתו.

ברייתא הרבי שמעון ופירושה

הגמ' מביאה ברייתא: "רבי שמעון אומר: מניין לזבוח פסח בבמת יחיד בשעת איסור הבמות שהוא בלא תעשה? תלמוד לומר: 'לא תוכל לזבוח את הפסח'. יכול אף בשעת היתר הבמות כן? תלמוד לומר: 'באחד שעריך', לא אמרתי לך אלא בשעה שכל ישראל נכנסין בשער אחד". הברייתא תמוהה, לכאורה: מה צורך לומר שיש לאו על הקרבת פסח בשעת איסור הבמות? הרי יש בכך כרת, ככל שחטי חוץ! לפיכך מפרש רבה שמדובר על פסח קודם שהגיע זמנו, ור"ש מחדש שאע"פ שבשעה זו הקרבן אינו ראוי לבוא אל אהל מועד, והשוחטו פטור מכרת, מכל מקום יש בו לאו, מפני שהוא עתיד להיות ראוי כשיגיע זמנו. מכאן, לדעת רבה, המקור לסברת ר"ש במשנתנו שכל הראוי לבוא אל אהל מועד לאחר זמן יש בשחיתתו בחוץ איסור לאו.

הגמ' דוחה את ראיית רבה מהברייתא (כלשון רבנו חננאל: "ואידחי רבה"), ומציעה פירוש אחר: כוונת ר"ש לשעת היתר הבמות, ובא לחדש שגם כשהבמה מותרת יש לאו על הקרבת הפסח בבמת יחיד². הגמ' מסבירה ש"שעת איסור הבמות" היינו זמן שנאסר לקרבן זה דווקא, ולפי זה "שעת היתר" שבסיפא היינו קודם זמן הפסח, בטרם התכנסו ישראל להקרבה, אזי הקרבן כשר לשלמים, המותרים בבמת יחיד (רש"י ותוס' ד"ה היתר)³.

בתוספתא (זבחים יג,ו) מובאת הברייתא בנוסח התואם לפירוש הגמרא: "רבי שמעון אומר: השוחט את הפסח על היחיד והעלהו בחוץ⁴, בשעת איסור הבמה – אסור, בשעת היתר הבמה – מותר, שנאמר: 'לא תוכל לזבוח את הפסח'. יכול אף בשאר ימות השנה? תלמוד לומר: 'באחד שעריך' – בשעה שישראל מתכנסין במקום אחד, הוי אומר: בשעת הרגל".

3. כיצא בזה מפרש הירושלמי במגילה פ"א ה"א, אלא שהעמיד זאת בשוחט את הפסח לשם שלמים, כנראה כדי לומר רבותא שאפילו באופן זה אסור (פני משה וקרבת העדה; ועיין בדברי ר' דניאל הבבלי בשו"ת ברכת אברהם סי' ו, שסובר שלדעת הירושלמי כששחט לשם פסח חייב כרת, וכדעת המאירי להלן).

4. מהתוספתא מוכח שהאיסור לא רק על השחיטה אלא גם על ההעלאה, ועיין על כך במנחת חינוך תפז.

5. שכתבו שהגמ' יכלה לומר שר' יהודה סובר כרבנן דר"ש במשנתנו, אבל העדיפה שלא לתלות את המחלוקת שם במחלוקת כאן. וכך נראה גם בתוס' ר"י שירליאון שם, הובא בכנסת הראשונים כאן אות מט.

1. חיזוק לכך מהקשר הפסוקים: "לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך... כי אם אל המקום אשר יבחר ה'... שם תזבח את הפסח בערב כבוא השמש מועד צאתן מצרים", כלומר: אל תזבחנו קודם זמנו בבמת יחיד, אלא בזמנו עם הציבור.

2. לפירוש רבה נאמר כאן להיפך, שאין בפסוק זה לאו על קרבן פסח בזמן היתר במות, "יכול אף בשעת היתר הבמות כן". אלא שברש"י בפסחים (צא,א) מודגש שגם לדעתו יש לאו אחר: "יכול אף בשעת היתר הבמות כן – יהא בלא תעשה זה", "ת"ל כו' – דהאי לאו דהכא לא משתעי אלא בשעת איסור הבמות", ונראה שרש"י רומז ללאו "לא תעשון", העוסק בשעת היתר הבמות, ראה להלן. בספרי משמע כדעת רבה, ראה מערכה שה הערה 13.

אברהם סי' ו, הובא בכסף משנה הל' קרבן פסח א,ג): "ובהדיא איפרש בגמרא דאם הקדישן בשעת היתר במות והקריבן בשעת היתר במות פטור מכלום (ק"ט,ב),⁹ וכל הקדשים אמרינן, לא שנא קרבנות צבור או קרבנות יחיד, ולולי שכתב בפסח 'לא תוכל' וכו' לא היה בו בשעת היתר במות אפילו לאו, והיינו דאתא ר' שמעון בברייתא לאשמעינן דפסח בלחוד חייב עליה, ולא פליגי רבנן עליה בפסח כלל". לא ברור כיצד הדברים מתיישבים עם הסוגיה כאן, האומרת שראוי ללקות על "לא תעשון" (פרט למחוסר זמן)¹⁰.

המאירי (פסחים צא,א) כותב דבר מחודש, לפיו מוסבר ייחודו של הפסח, שהשוחט קרבן פסח בבמת יחיד בשעת היתר במות חייב כרת כדין שחוטאי חוץ (וכן דעת ר' דניאל הבבלי, השואל בשו"ת ברכת אברהם הנ"ל)¹¹. גם דברים אלו מוקשים מהגמ' כאן, שמדייקת מלשון ר"ש "עובר בלא תעשה" שאין כרת בדבר, וכן לשון הרמב"ם להלן: "לוקה".

כשאין במה גדולה

נאמר בספר שמואל (א טו,ד): "וישמע שאל את העם ויפקדם בטלאים", ותרגם יונתן: "ומנינון באימרי פסחיא". הדבר תמוה, מה עניין קרבנות הפסח למלחמת עמלק, שהיתה בדרום הארץ? הרד"ק מפרש ששאל פקד את העם בנוב, מקום במת הציבור, ומשם יצאו למלחמה (באזור הנגב). אבל בישועות מלכו (חיו"ד סז) מסביר אחרת, שהקריבו את הפסח במקום ששהו בו, "אף על פי שפסח לא הותר אלא בבמת ציבור... כיון שהיו רוב ישראל ורוב אנשי המלחמה במחנה היו שם – בטלים הבמה גדולה". כוונתו, כנראה, שהאיסור להקריב בבמת יחיד אינו אלא כשיש במה גדולה, וכשאין מקום מיוחד בו הציבור מתאסף – הותר להקריב אף בבמת יחיד¹².

על פי חידוש זה, מתיישבת יפה לשון הברייתא כאן: "יכול אף בשעת היתר הבמות כן? ת"ל 'באחד שעריך', לא אמרתי לך אלא בשעה שכל ישראל נכנסין בשער אחד". רש"י מסביר שהכוונה לערב פסח קודם חצות, אבל ניתן

להלן), כלומר שפירש את הברייתא כמסקנה כאן (וכן במהר"י קורקוס הל' קרבן פסח א,ג).

מהו הדין המיוחד בפסח?

הגמ' (קיד,א; קיז,ב) מביאה מקור אחר לכך שאין מקריבים קרבנות חובה בבמת יחיד, מן הכתוב: "לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום איש כל הישר בעיניו" (דברים יב,ח), המתפרש כך: לא תקריבו במשכן בלבד, כפי שאנו עושים היום, אלא כל "הישר בעיניו", דהיינו קרבן נדבה הבא לפי רצון הבעלים ולא קרבן חובה⁶. נמצא, שיש לאו על הקרבת קרבנות חובה בבמת יחיד. לאו זה אף נמנה במניין המצוות לדעת בעל הלכות גדולות (ל"ת קפ) והיראים (סי' שסז). אם כן נשאלת השאלה: מהו החידוש המיוחד בפסח, ומה הצורך בפסוק מיוחד בעניינו?⁷

רש"י (ד"ה בשעת היתר הבמות) כותב על הדרשה מ"לא תוכל לזבוח את הפסח": "ואשמעינן קרא דלגבי חובות איכא לא תעשה, ולא משום מחוסר זמן דהא חזו השתא בבמה גדולה". לדעתו הפסח משמש כאן כדוגמא לכל החובות, ונראה מדבריו ש"לא תעשון" מוכיח רק על קרבנות שהם "מחוסר זמן" (דהיינו, חובות שאין להם זמן קבוע, שלדעת ר"ש לא קרבו אפילו בבמה גדולה, ואינם ראויים כלל להקרבה כעת), ואילו "לא תוכל לזבוח" מלמד גם על חובות הכשרים כעת בבמה גדולה, ובכל זאת אסור להקריבם בבמת יחיד⁸.

תוס' חולקים כנראה על רש"י, שכן כתבו (ק"ט,ב ד"ה הקדישן) שהמקריב חובות או קרבנות ציבור בזמן היתר במות בבמת יחיד – "איכא לאו הבא מכלל עשה". לדעתם אין לאו על קרבנות אלו, אלא נאמרה הוראה חיובית מה יש להקריב ("ישירות"), ממנה משתמע איסור להקריב דברים אחרים, והעובר על כך דינו כעובר על עשה (ראה זבחים לד,א, שלאו הבא מכלל עשה – עשה). נראה שלדעתם דברי ר' שמעון נאמרו על פסח בלבד, והחידוש בדבריו הוא שבפסח יש לאו ממש.

כיוצא בזה כותב רבי אברהם בן הרמב"ם (שו"ת ברכת

6. לדיון על פשט הכתוב עיין להלן מערכה שד.

7. על דרך הפשט כתבו המפרשים שהפסוק עוסק בפסח בזמן איסור במות, ואין בו חידוש ביחס לקרבנות אחרים, אלא שהיתה הוה אמינא להתירו בחוץ כשם שפסח מצרים היה בבמת יחיד (ספורנו), או משום הקשר בין הפסח למצה, שנאכלת בכל מקום (חזקוני). ושמה משום הקושי להקריב את פסחיהם של כל ישראל במקום אחד בזמן קצר.

8. הבנה זו אינה מוכרחת בדבריו, ואפשר שלדעתו "לא תעשון" נאמר גם על קרבן פסח (כמשתמע מדבריו בפסחים, ראה לעיל הערה 2), ומה שכתב "ולאו משום מחוסר זמן" לא נועד להסביר מה מוסיף הפסוק "לא תוכל לזבוח" על "לא תעשון", אלא רק להסביר מדוע לפי פירוש הגמ' נדחית ראיית רבה מפסוק זה לסברת ר"ש במשנתנו שיש לאו במחוסר זמן.

9. עיין בתוס' שם ד"ה הקדישן.

10. בצאן קדשים (ק"ט,ב) ובקרבן אורה (כאן) תמהו על כך. יש אומרים שהלאו נאמר רק על קרבנות יחיד (חק נתן וטהרת הקדש), ובחמדת דניאל תמה על כך, שאין לחילוק זה יסוד בפסוק וגם מסברה היה מקום לחלק הפוך. לדעתו, הסוגיה כאן שיש

לאו היא אליבא דר"ש, אבל לרבנן "לא תעשון" אינו לאו, וכן כתב החזו"א (קמא סי' מא סק"ט), שלרבנן דר"ש "לא תעשון" אינו אזהרה אלא דין, שחובות הנעשות בבמת יחיד נפסלו.

11. לביור שיטתו בהרחבה עיין 'כנסת הראשונים' לזבחים פרק ראשון, אות רצג. תורף דבריו, שלדעת המאירי איסור הקרבת קרבנות חובה בבמת יחיד שורשו באיסור שחוטאי חוץ, אלא שחובות שאסורים גם בבמת ציבור אין בהם כרת, מפני שאינם ראויים לפתח אהל מועד, ואילו הפסח, שכשר בבמת ציבור, יש בו כרת. ולדעת החולקים על המאירי יש מקום להבנה אחרת, לפיה זהו איסור בפני עצמו.

12. להסבר אחר בדבריו, שמקום כינוסם של ישראל נחשב כבמה גדולה, ראה להלן מערכה שו הערה 24. יש לציין גם לדברי ר' יהודה בר' קלונימוס, בעל 'חוסתי נאים' ואמוראים' (ערך חייא בריה דרב נתן), שהתקשה בגמ' בפסחים (מא,א) הדנה ב"פסח שבשלו בחמי טבריה", וכיצד יגיע הפסח לטבריה? ותיריך: "והא דאמרינן פסח שבשלו ליכא לאוקומי דבית עולמים, דהא אין חמי טבריא בירושלם... הילכך או במדבר או בשילה ובבמה גדולה בשעה שמקריבים בבמת יחיד". נראה שכוונתו "בבמה גדולה בשעת היתר במות", אבל אולי הכוונה שבבמה גדולה תיתכן גם מציאות של הקרבת פסח בבמת יחיד, כשעם ישראל לא מתכנס בבמה הגדולה.

בספר החינוך (מצוה תפז) סובר אחרת, ומנה מצוה זו כהלכה לדורות¹³. לפי דבריו העושה כן לוקה פעמיים, מחמת איסור שחטי חוץ הרגיל ומחמת האיסור המיוחד בפסח (מנחת חינוך).

סיכום

למסקנת הגמ' כאן, הפסוק "לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך" אוסר להקריב את הפסח בבמת יחיד, אפילו בזמן היתר הבמות. כך דינם של כל קרבנות חובה, על פי הפסוק "לא תעשון ככל אשר אנחנו עושים פה היום", ובראשונים נאמרו דעות שונות על היחס בין הפסוקים והחידוש כאן: שתי הדרשות משלימות זו את זו (משמע ברש"י); רק בפסח יש לאו, ובשאר איסור עשה (תוס'; ר"א בן הרמב"ם); בפסח התחדש גם כרת (מאירי). בהעדר במה גדולה, יש אומרים שמותר להקריב את הפסח בבמת יחיד (ישועות מלכו).

החינוך מנה פסוק זה במניין המצוות כמצוה לדורות, ולשיטתו בזמן איסור הבמות לוקים על כך שתי מלקיות. ברמב"ם נראה שאינו אלא לשעה (ר"א בנו, וכך בנוסחאות המדויקות בו).

להסביר ש"בשעת היתר הבמות" היינו שאין במה גדולה כלל.

המצוה לדורות

הרמב"ם (הל' קרבן פסח א,ג) כותב: "אין שוחטין את הפסח אלא בעזרה כשאר הקדשים. אף בשעת היתר הבמות לא היו מקריבין את הפסח בבמת יחיד אלא בבמת ציבור, ומי שהיה מקריבו בבמת יחיד [לאחר חצות. לחם משנה] לוקה כאילו הקריבו בשוק, שנאמר: 'לא תוכל לזבוח את הפסח באחד שעריך' וכו', מפי השמועה למדו שזו אזהרה לשוחט בבמת יחיד אפילו בשעת היתר במות". זו לשון ההלכה במהדורות המדויקות (ולא כנוסח הדפוסים הרגילים בלשון הוזה: "וכל המקריב את הפסח"), וממנה נראה שאין בפסוק זה הוראה לדורות, אלא רק לשעת היתר במות, ובשעת איסור הבמות דין הפסח ככל הקדשים. ואכן, הרמב"ם לא מנה לאו זה במניין המצוות, וכך ביאר את שיטתו ר' אברהם בנו (שו"ת מעשה נסים סי' ב).

אמנם אין דרכו של הרמב"ם לכלול בהלכותיו עניינים שאינם נוהגים לדורות, וכפי שהשמיט כל דיני במה, אך כוונתו ללמדנו שהפסוק "לא תוכל לזבוח" אינו לאו נוסף לדורות (אבן האזל, הערות בסוף קדשים ח"ב, דף טו,ב). אך יש שתפסו בדעתו שהלאו נאמר גם לשעת איסור הבמות (מנחת חינוך, תפז).

מערכה רצו. אשם ששחטו בחוץ קודם זמנו לשם קרבן אחר (קיד,ב-קטו,ב)

עכשיו לנדבה; אבל חטאת ואשם אינם קרבים אלא לחובת הבעלים, וכיון שלא הגיע עדיין זמן הבעלים להביא את קרבנם – אין הקרבן ראוי לבוא אל פתח אהל מועד¹.

הסוגיה עוסקת בשאלה, מה דין האשם אם שחטו בחוץ טרם זמנו שלא לשמו: האם קרבן זה כשר במקדש, וממילא גם חייבין על שחיטתו בחוץ?

שנינו במשנה (לעיל קיב,ב): "איזהו מחוסר זמן בבעליו [שפטורים על הקרבנות בחוץ]? הזב והזבה והיולדת והמצורע שהקריבו חטאתם ואשמם בחוץ – פטורים; עולותיהם ושלמיהם בחוץ – חייבים". בטעם הדבר פירשו ראשונים, שעולה ושלמים ראויים לבוא גם בנדבה, ולכן גם אם אינם ראויים לבוא לחובת הבעלים, שכן לא הסתיימו עדיין ימי טומאתם – הם ראויים לבוא

בעלמא. הרמב"ם (פירוש המשנה כאן, במהדורתו האחרונה, ועיין בתוס' י"ט; הל' מעשה הקרבנות יח,ט) כתב טעם אחר לחילוק זה, שהחטאת והאשם הם "עיקר הכפרה", ואין הם ראויים עד שישלמו ימי הספירה של הטמא, בעוד שהעולה ראויה גם לפני סיום ימי הספירה, משום שהיא "דורון". משמע מדבריו שהעולה ראויה קודם סיום ימי הספירה לא רק כנדבה, אלא גם כחובה לבעליה, ולכן חייבים עליה בחוץ (וכן כתב הלחם משנה הל' נזירות י,ו). על כך הקשה הרש"ש מהתוספתא (זבחים א,ב), שם נאמר: "עולת נזיר ועולת יולדת ועולת מצורע, ששחט בני שנים עשר חדש ויום אחד, או ששחט מחוסר זמן בבעלים – יעלו לגבי מזבח וטעונו נסכים, אלא שלא עלו לבעלים לשם חובה". הרי שעולת מחוסרי כפרה שנשחטה קודם זמנה, לא עלתה לבעלים לשם חובתם. יתכן שיש לפרש, שהרמב"ם לא התכוון לומר שעולה ושלמים עולים לבעלים קודם זמנם, אלא כוונתו שמכיוון שעולה ושלמים אינם עיקר הכפרה, שהרי הם קרבנות הבאים כדורון, ניתן "לנתקם" מחובת הבעלים ולהקריבם כנדבה, וממילא הם ראויים לבוא בפנים קודם זמנם; ונמצא שדעתו כשאר הראשונים. וכן משמע להדיא בהל' פסולי המוקדשין ד,כז, שעולת מחוסרי כפרה שהוקרבה קודם זמנה לא עלתה לבעליה.

13. לשונו: "ונוהג איסור זה בזמן הבית, כי אז נקריב קרבן הפסח... ואפשר לומר שאף בזמן הזה". לשון הספק שנקט בה איננה ספק הלכתי, שהרי אפילו אם היה סובר שהמעלה בחוץ בזמן הזה פטור (מה שאינו כן, עיין מצוה קפו) הרי הפסח אסור אף בזמן היתר הבמות. אלא שדרכו של החינוך במקומות רבים לכתוב את האישים והזמנים והמקומות שבהם נוהגת המצוה לאו דווקא על פי גדרם ההלכתי אלא על פי שייכותם המעשית לעניין, ולכן בזמן הבית, שכולם מקריבים את הפסח, יתכן יותר שמישהו יקריב בבמת יחיד מאשר בזמן החורבן. כך גם לשונו שהמצוה נוהגת "בזכרים ונקבות שאף הן חייבות בקרבן הפסח" מוקשית, שהרי גם מי שפטור מקרבן פסח אסור להקריבו בחוץ, אלא שמי שאינו חייב – מסתבר שלא יעשה כן.

החינוך חורג כאן מדרכו למנות את המצוות כמניין הרמב"ם גם כשאינו מסכים לו (עיין מצוה קסט), ועקב כך הוכרח החינוך להשמיט מצוה אחרת שמנה הרמב"ם, ותמה על כך ב'דוד מצוותיך' לבעל המשנה למלך (חלק ד, הערה למצוה תפז).

1. כך פירשו רש"י (כאן), והמאירי ורבו אליקים ביומא (סג,א), ולפי פירושם אם מחוסר כפרה הביא את עולתו קודם זמנה – לא יצא ידי חובתו, והרי זו כנדבה